

פרשת השבוע, ויגש, תשע"ה
גיליון מס' 7
עורך: אלישי בן-יצחק, עו"ד
עורכת לשונית: עינב פלק

"וכל זרעו הביא אתו מצרימה"

ריבוי נשים במשפט העברי

אברהם סופר*

ראשית דבר

רגע לפני שירד יעקב למצרים מתארת פרשת השבוע¹ את משפחתו הענפה – בניו, בנותיו וילדיהם² – המסתכמת בשבעים נפש. גודלה של המשפחה מוסבר בכך שיעקב ניהל מערכת יחסים זוגית עם ארבע נשים, מצב דברים שלא היה חריג בתקופתו; נוהג ריבוי הנשים רווח בחברה היהודית בתקופה המקראית ובתקופה הבתר-מקראית, ועדויות לכך נמצאות בכתוב. ליעקב, כאמור, היו ארבע נשים. גם סבו אברהם לקח לו אישה אחרת, הגר, בשל עקרותה של שרה, ונולד לו ממנה ישמעאל.³ דפוס זה נמשך בתקופת השופטים אצל אלקנה אביו של שמואל שנשא לאישה את חנה ואת פנינה,⁴ ובתקופת המלכים נמצא אותו אצל דוד⁵ ואצל בנו שלמה.⁶ רק בתקופת המשנה והתלמוד שמו סייגים לנוהג של ריבוי הנשים, ובעקבות חכמים הלכה גם הפסיקה הישראלית.

חרם דרבנו גרשום

בתקופת המשנה והתלמוד הייתה הפוליגמיה מותרת מעיקר הדין, אולם ממקורות אחדים עולה כי החכמים אינם מקדמים אותה בברכה, והם מנסים לסייגה;⁷ ראו

לציין כי אף לא אחד מחכמי התלמוד ניהל מסגרת משפחתית עם שתי נשים.⁸ למעשה כבר בתקופה הבתר-תלמודית נהג הבעל להתחייב לאישה בכתובה כי לא יישא עליה אישה אחרת,⁹ אך מעיקר הדין טרם נאסר הדבר בעת ההיא.

במחצית השנייה של המאה העשירית עמד רבנו גרשום ותיקן תקנה שאסרה על איש לשאת אישה נוספת על אשתו כל עוד קיים ביניהם קשר נישואין.¹⁰ בטעם הדבר נחלקו חכמים,¹¹ אולם מעניין לציין את דעתו של פרופ' אברהם גרוסמן כי הדבר נבע מקשר ישיר בין עלייה במעמד החברתי של היהודים ובין החובה שראו לנהוג בכבוד בנשותיהם ובמעמדן.¹²

חרם דרבנו גרשום התפשט בארצות אשכנז ובקהילות צרפת הדרומית באופן מוחלט, עד כדי כך שיש שכתבו שהוא נחשב כאילו ניתן מסיני.¹³ השפעת החרם הגיעה אף לקהילות היהודיות בבלקן ובקושטא, אך לא חדרה במישרין לקהילות הספרדיות.¹⁴ עם זאת, אף בקרב קהילות אלו נהגו לציין בהסכם הכתובה תנאי מפורש בדרך של

*עו"ד אברהם סופר, מומחה במשפט פלילי, עוזר מחקר במכללת כרמל ומגשר.

⁸ ההיסטוריה של א"י – תקופת המשנה והתלמוד והשלטון הביזנטי 148–149 (מ' דוד הר עורך, 1985).

⁹ מ' אלון המשפט העברי 633 (תשנ"ח).

¹⁰ שולחן ערוך, אבן העזר, סימן א, סעיף י.

¹¹ כמה טעמים ניתנו לתקנה זו. על דרך המשל מובא בשו"ת מהר"ם פדובה, סימן יד, כי הדבר נבע מהקושי לפרנס כמה נשים ואת ילדיהם על ידי בעל יחידי; שו"ת חת"ם סופר, אבן העזר, סימן א, סבור שתקנה זו נגזרת מתקנה קודמת שלפיה אסור לאדם לגרש את אשתו בעל כורחה, ולכן היה חשש שאדם שלא יחפוץ באשתו לא יוכל לגרשה וישא עליה אישה נוספת, וסופם שיגיעו לידי קטטה.

¹² א' גרוסמן חכמי אשכנז הראשונים 148 (תשס"א).

¹³ שו"ת הרא"ש, כלל מד, סימן ח.

¹⁴ ראו על דרך המשל את שו"ת רשב"א, חלק ג, סימן תמו.

¹ בראשית מו, ז–כח.

² בראשית מו ז.

³ בראשית טז, ב–ג.

⁴ שמואל א, א ב.

⁵ שמואל ב, כ ג.

⁶ מלכים א, יא ג.

⁷ ראו בבלי, כתובות סב, ע"ב: מעשה בבנו של ר' שחשש לשאת אישה שנייה, שמא יאמרו הבריות, אחת אשתו ואחת זונתו. ראו בבלי, יבמות סה, א: דעתו של רב אמי שכל אדם שנושא אישה על אשתו יוציא ויתן לה כתובה, אלא אם כן הדבר נעשה בהסכמתה ומדעתה. ואין כאן מקום להאריך.

החוק לתיקון דיני העונשין (ריבוי נישואין) תשי"ט-1959, וסיווג את הביגמיה כעבירת פשע שהסנקציה בגינה עשויה להיות עד חמש שנות מאסר.

היתר נישואין

החכמים בשעתם התירו גם לגבר נשוי לשאת אישה נוספת על אשתו, וזאת במקרים חריגים ובכפוף להיתר נישואין. אף החוק האזרחי בישראל אימץ גישה זו וקבע כי קבלת היתר נישואין תיחשב כסייג לאחריות פלילית אם אדם נושא אישה נוספת.²³ סעיף 179 לחוק העונשין מתיר לשאת אישה שנייה על פי דין תורה, אולם לא מונה עילות שבגינן אפשר להתיר את הנישואין. הפסיקה קבעה שסמכות הרבנים הראשים בעניין זה היא רחבה, והם רשאים להעניק היתר כזה אפילו במקרים שהמניע לפירוק הנישואין הוא סרבנותה של האישה לקבל גט אף שחובה לעשות כן.²⁴

סעיף 180 לחוק העונשין קובע את העילות למתן היתר נישואין שלא על פי דין תורה. למשל במקרה שהאישה אינה מסוגלת להסכים לפקיעת הנישואין או לביטולם בגלל מחלת נפש, או במקרה שהאישה נעדרת למעלה משבע שנים ויש חשש סביר כי כבר אינה בין החיים. היתר זה אין משמעותו שבפועל יכול הבעל לנהל מערכת זוגית עם שתי נשים בו בזמן; ראשית עליו להשליש בידי בית הדין גט לאשתו הראשונה, ושנית עליו להפקיד בידי בית הדין את סכום הכתובה של אשתו הראשונה וכן סכום של פיצויים במקרה שבית הדין מצא לנכון להשית עליו פיצויים.²⁵

אחרית דבר

מקור המילה "הלכה" במילה "הלוך", כפי שמסביר לנו בעל הערוך²⁶ – "דבר שהולך ובא מקודם ועד סוף..." דוגמה מאלפת לכך שחכמי ההלכה ראו את עצמם מצוים ללכת בדרך יצירתית על פי נסיבות תקופתם היא דין הפוליגמיה; במשך דורות רבים הותרה הפוליגמיה ורווחה בחברה היהודית, אולם בשל סיבות שהזמן גרמן מצאו לנכון חכמי ההלכה לאסור אותה, ולמעשה השוו בין כוחו של הבעל ובין כוחה של האישה.²⁷

שבועה וחרם, שלפיו מתחייב הבעל שלא לשאת אישה נוספת על אשתו.¹⁵

חרם זה הוא קוגנטי, כלומר לבעל אין כל אפשרות להתנות את תוקפו עם זוגתו בתחילת הנישואין; אף אם האישה אומרת כי היא רוצה שבעלה יישא אישה נוספת, אין שומעים לה.¹⁶ כמו כן תקף החרם במקרה של ארוסה שטרם נישאה,¹⁷ ועל פי דעות אחדות, במקרה שאדם מנהל מערכת יחסים זוגית עם פילגש בעת נישואיו – אף הוא עובר על החרם.¹⁸ מאידך גיסא יש פוסקים¹⁹ הסבורים כי מקום שהחרם מונע מאדם לקיים מצווה הוא אינו חל, כך שאם אדם חי עם אשתו למעלה מעשר שנים והם לא הצליחו לקיים מצוות פרו ורבו, הרי מותר לו לשאת אישה נוספת.

הדין במדינת ישראל

ניסיון לאחד בין המסורת האשכנזית למסורת הספרדית נעשה עם קום המדינה. בשנת תש"י (1950) תוקנו תקנות שונות העוסקות בדין האישי וידועות בשם "חרם ירושלים", ותכליתן הייתה להביא לאחידות של הדין האישי בכל קהילות ישראל. בין יתר התקנות שתוקנו נקבע כי אסור לאדם לשאת אישה שנייה על אשתו ללא היתר נישואין.²⁰

דא עקא, גישה זו שניסתה להחיל את התקנה על כלל הציבור לא התקבלה אצל כלל הדיינים במדינת ישראל. לדוגמה, עוד בשנות ה-70 של המאה הקודמת קם הרב עובדיה יוסף ויצא חוצץ נגד תקנה זו של מועצת הרבנות הראשית וטען כי מן הראוי לבטלה.²¹

אף החוק והפסיקה האזרחית פעלו רבות בעניין וקבעו את הביגמיה כאיסור פלילי, אך עבירה זו הייתה נתונה לתמורות ולגלגולים מרובים במשך השנים. לראשונה נאסרה הביגמיה עוד בתקופת המנדט, בסעיף 181 בפקודת הדין הפלילי-1936. תחילה אסר החוק את הביגמיה באופן חלקי על כלל העדות, למעט בני העדה המוסלמית שדתם מתירה להם זאת. אולם בעקבות חוק שוויון זכויות האישה, תשי"א-1951 נאסרה הביגמיה על כלל אזרחי המדינה ללא כל יוצאי דופן.²² כעבור כמה שנים נחקק חוק שיפוט בתי דין רבניים, תשי"ג-1953, ובסעיף 6 בו נקבע כי בסמכות בית הדין הרבני להטיל מאסר בפועל על בעל שאינו מציית לפסק דין המורה לו לגרש את אשתו השנייה. אחר כך נחקק חוק שהשלים את חלקו בחוקים הקודמים,

¹⁵ ראו ה"ש 10, יא.

¹⁶ דרכי משה, אבן העזר, סימן א, ס"ק ח.

¹⁷ הגהות הרמ"א, סעיף א, סימן י.

¹⁸ שו"ת אגרות משה, אבן העזר, חלק א, סימן נה.

¹⁹ ראו ה"ש 17.

²⁰ ב' שרשבסקי דיני משפחה 452 (תשנ"ג).

²¹ שו"ת יביא אומר, חלק א, אבן העזר, סימן ב.

²² בעניין זה ראו בג"ץ 49/54 מלחם נאוף נ' השופט השרעי, פ"ד ח, 910-913. במקרה זה טען אזרח מוסלמי כי האיסור על ביגמיה פוגע בחופש הדת שלו. בית המשפט העליון קבע כי "חופש דת" אין פירושו לעשות כל מה שהדת מתירה אלא רק מה שהדת מחייבת, והרי הדת המוסלמית אינה מחייבת ביגמיה אלא רק מתירה אותה, על כן אין איסור הביגמיה פוגע בחופש הדת.

²³ סעיפים 175-183 בחוק העונשין, תשל"ז-1977.

²⁴ ד"נ 10/69 בורונובסקי נ' הרב הראשי לישראל ואח', פ"ד כ"ה (1) 704.

²⁵ ראו ה"ש 20, 422-427.

²⁶ "הלך", הערוך השלם, חלק ג, עמוד רח.

²⁷ שו"ת הרא"ש, כלל מב, סימן א.